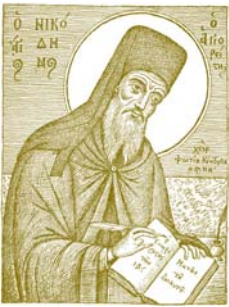

■ Επὶ τῇ ἱερᾷ μνήμῃ Ὁσίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου (14ῆ Ἰουλίου)

Τὸ κομποσκοῖνι Ἱερὸ ἀντικείμενο ἢ μέσο ἐπίκλησης τοῦ Θεοῦ; *

«Ποτὲ δὲν ἠσθάνθη τόσῃν εὐχαρίστῃσιν ἐκ τῆς προσευχῆς, ὅσῃν ἐκείνην τὴν νύκτα μαζύ τους μὲ τὸ κομποσκοινάκι καὶ τὸ “Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ Υἱὲ τοῦ Θεοῦ ἐλέησόν ἡμᾶς”».

*Χαράλαμπος Ἀτματζίδης
Θεολόγος*

Τὸ **ΚΟΜΠΟΣΚΟΙΝΙ** ἢ κομποσκοίνιον (= κόμπος + σκοινὶ) εἶναι γνωστό, ὅτι εἶναι ἓνα ἀντικείμενο ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Μοναχοί, ὅταν ἐπαναλαμβάνουν τὴν *μονολόγιστη εὐχὴ* «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με», ὅταν δηλαδὴ ἐπικαλοῦνται τὸν Κύριο.

Σήμερα τὸ *φοροῦν* πολλοὶ ἄνθρωποι, νέοι, ἡλικιωμένοι, ἐπιστήμονες, ἐπαγγελματίες, καλλιτέχνες, πολιτικοὶ κ.λ.π.

Τὸ κομποσκοῖνι πωλεῖται σὲ διάφορα μέρη, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ποὺ ἐνδιαφέρονται νὰ τὸ ἀγοράσουν προτιμοῦν νὰ τὸ παραγγείλουν σὲ Μοναχοὺς.

Τί εἶναι ὅμως τὸ κομποσκοῖνι; ποῦ ἐμφανίστηκε γιὰ πρώτη

φορά; ποιοί τὸ χρησιμοποιοῦσαν; σὲ τί χρῆσιμευε καὶ σὲ τί χρῆσιμεύει; πόσα εἶδη κομποσκοινίων ἔχουμε;

Θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀπαντήσουμε μὲ τὸ σύντομο αὐτὸ ἄρθρο στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ γιὰ νὰ δοῦμε τί εἶναι τὸ κομποσκοῖνι. Εἶναι ἱερὸ ἀντικείμενο ἢ μέσο ἐπίκλησης τοῦ Θεοῦ;

* * *

ΣΤΙΣ διάφορες θρησκείες συναντοῦμε *ἀντικείμενα* (κομβολόγια / κομβολόγιον = κόμβος + λόγιον¹), κατασκευασμένα ἀπὸ μικρὰ σφαιρίδια περασμένα σὲ χοντρὸ νῆμα. Συνήθως χρησιμοποιοῦν σὰν ὑλικὸ κατασκευῆς τῶν σφαιριδίων τὸ ἐλεφαντόδοντο, ὅμως μπορεῖ αὐτὰ νὰ εἶναι χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ ἢ ξύλινα. Ἦταν δυνατὸ νὰ χρησιμοποιοῦν ὑλικὸ ἀκόμη καὶ ἄνθη, ἂν τὰ κομβολόγια ἦταν μιᾶς χρήσης².

Τὰ *ἀντικείμενα* αὐτὰ τὰ χρησιμοποιοῦσαν οἱ πιστοὶ καὶ πρὸ πολὺ οἱ Χριστιανοὶ γιὰ νὰ μετροῦν τὶς προσευχὲς πρὸς τὸν Θεό τους. Πίστευαν πολλοὶ ὅτι εἶχαν θαυματουργικὲς ιδιότητες, ὅπως π.χ. τὸ *πολωνικὸ κομβολόγιο*, τὸ ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι, ὅταν εἶχε σφοδρὲς κακοκαιρίες, τὸ περιέφεραν τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι τους³.

Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι τὰ *ἀντικείμενα* αὐτὰ βοηθοῦσαν τοὺς πιστοὺς τῶν θρησκειῶν νὰ ἐπικαλοῦνται τὸν θεὸ τους μὲ τρόπο συστηματικὸ καὶ πρὸ ὀργανωμένο⁴. Ἀποτελοῦσαν δηλαδὴ ἓνα *ἐργαλεῖο*, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ ὁποίου θὰ ἔφθαναν στὸν σκοπὸ τους, ποὺ ἦταν ἡ ἐπίκληση τοῦ θείου.

Ἔτσι μποροῦμε νὰ κατατάξουμε τὰ κομβολόγια στὴν ὁμάδα τῶν *ἱερῶν ἀντικειμένων*, μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ πιστὸς ὀδνηγεῖται ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ στὰ ἀόρατα (per sensibilia ad invisibilia)⁵.

Γιὰ πρώτην φορὰ ἐμφανίστηκαν τὰ *ἀντικείμενα* αὐτὰ στὰ ἰνδικὰ θρησκευτά, ὅπου καὶ χρησιμοποιοῦνταν εὐρύτατα. Στὸν Ἰνδουϊσμό χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν ἐπίκληση τῶν θεῶν Βίσνου καὶ Σίβα. Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ στὸν Βουδισμό, τὸν Ζαῖνισμό κ.ἄ. Στὸν Βουδισμό μάλιστα, τὸν ὀνομαζόμενο Βουδισμό τοῦ «Μεγάλου Ὀχήματος», ἔχουμε ἀπεικονίσεις ὅπου οἱ Boddhisattvas τὰ κρατοῦν σὰν σύμβολα στὰ χέρια τους. Σὲ ἄλλες εἰκόνες ἀπεικονίζονται γυναικεῖς θεότητες ποὺ φέρουν τὸ κομβολόγιο⁶.

Τὸ κομβολόγιο χρησιμοποιοῦται ἐπίσης στὸ Ἰσλάμ. Οἱ πρῶτοι

πού ἔκαναν χρῆση τοῦ *ἀντικειμένου* αὐτοῦ ἦσαν οἱ «Σούφι» τὸν 9ο αἰ. μ.Χ. Στὴν συνέχεια ἡ χρῆση τῶν *ἀντικειμένων* αὐτῶν ἐπεκτάθηκε στὸ ὑπόλοιπο Ἰσλάμ. Ἡ χρῆση τους διευκόλυνε τὸν πιστὸ ὅταν ἐπεκαλεῖτο τὸν Ἀλλὰχ νὰ μὴν λησμονεῖ κανένα ἀπὸ τὰ 99 ὀνόματά του⁷.

Βέβαια οἱ Σούφι, ἐνῶ υἰοθετοῦν τὴν χρῆση τοῦ κομβολογίου, δὲν ὑπερεκτιμοῦν τὴν χρησιμότητά του. Τὸ θεωροῦν ὅτι βοηθᾷ στὴν προσευχή, δὲν χρειάζεται ὅμως ὅταν ὁ Σούφι ἀνεβεῖ σὲ ὑψηλότερα ἐπίπεδα σοφίας. Τότε, ὅπως λέει καὶ ἓνας ἐπιφανῆς ἐκπρόσωπός τους⁸, τὸ κομβολόγιο καὶ οἱ χάντρες τῆς προσευχῆς μοιάζουν σὰν «τὸ ζωγραφισμένο στὸ λουτρὸ λιοντάρη», εἶναι δηλαδὴ χωρὶς ζωὴ, νόημα καὶ ἀξία⁹.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ καὶ τὰ φυλακτῆρια τῶν Ἰουδαίων, δηλαδὴ τὰ μικρὰ ἐκεῖνα δερμάτινα κουτάκια ποὺ περιεῖχαν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ Νόμο. Αὐτὰ οἱ πιστοὶ Ἰουδαῖοι τὰ ἔδεναν μὲ δερμάτινους ἱμάντες στὸ μέτωπό τους καὶ γύρω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ τους χέρι ὅταν ἀπήγγελλαν κάθε πρωῖ τὸ «Ἄκουε, Ἰσραὴλ...» (Δευτ. 6,4-9)¹⁰. Τὸ μόνο κοινὸ ποὺ ἔχουν ὅμως μὲ τὰ κομβολόγια εἶναι οἱ δερμάτινοι ἱμάντες, ποὺ εἶναι παρεπόμενο τοῦ *ἱεροῦ ἀντικειμένου* καὶ ὄχι τὸ ἴδιο τὸ *ἱερὸ ἀντικείμενο*.

* * *

ΕΠΙΣΗΣ, στὸν Χριστιανισμὸ εἶναι γνωστὴ ἡ χρῆση τοῦ κομβολογίου. Μποροῦμε μάλιστα νὰ τὰ διακρίνουμε στὸ κομβολόγιο ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ Μοναχοὶ (κομβολόγιο) καὶ σὲ αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ὀρθόδοξοι Μοναχοὶ (κομποσκοίνι).

Τὸ κομβολόγιο, ὅπως βεβαιώνεται μέσα ἀπὸ ταφικὰ εὐρήματα στὴν Ἰταλία, ὑπάρχει ἐν χρῆσει ἀπὸ τὸν 13ο αἰώνα. Αὐτὸς ποὺ συστηματοποίησε τὴν προσευχή μὲ τὸ κομβολόγιο ἦταν ὁ [παπικὸς] ἅγιος Δομίνικος καὶ τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ ἀπέτελεσε ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ Τάγματός του.

Ἀρχικὰ τὸ κομβολόγιο κατέλγη σὲ σταυρὸ καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ πέντε δεκάδες κόκκους (5x10=50). Κάθε δεκάδα χωριζόταν ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ μεγαλύτερους κόκκους. Σὲ κάθε μεγάλο κόκκο ἀπήγγελλαν τὸ «Πάτερ ἡμῶν» καὶ σὲ κάθε μικρὸ τὸ «Χαῖρε Μαρία». Ἀργότερα, τὸ 1470, ἔγινε μεγαλύτερο καὶ περιελάμβανε δεκαπέντε δεκάδες κόκκους (15x10=150)¹¹.

Παράλληλα, ιδρύθηκε καὶ ἡ *Ἀδελφότητα τοῦ Κομβολογίου* καὶ τὸ 1583 καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν πάπα Γρηγόριο τὸν 13ο καὶ ἡ *γιορτὴ τοῦ κομβολογίου* (κάθε πρώτη Κυριακὴ τοῦ Ὀκτωβρίου) σὲ ἀνάμνηση τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτωβρίου 1571)¹².

Τὸ κομποσκοῖνι τοῦ Ὁρθόδοξου Μοναχισμοῦ¹³, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ κομβολόγιο τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, εἶναι ἀπλό· ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μάλλινο¹⁴ σχοινὶ ποῦ ἔχει συνήθως 33 ἢ 100 κόμβους. Ὁ κάθε κόμβος εἶναι πλεγμένος μὲ τέτοιο τρόπο ποῦ νὰ σχηματίζεται τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ¹⁵. Ἀνάμεσα στοὺς κόμβους τοποθετεῖται μιὰ χάντρα, ποῦ δηλώνει τὸ τέλος τοῦ κομποσκοινίου. Ὁ Μοναχὸς σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πλέξης τοῦ κομποσκοινίου προσεύχεται.

Χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Μοναχοὺς μὲ πολλοὺς τρόπους καὶ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι νὰ κρατᾷ ὁ Μοναχὸς τὸ κομποσκοῖνι μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ μὲ τὸ δεξιὸ νὰ κάνει τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ.

Τὸ κομποσκοῖνι συνδυάζεται μὲ τὴν καθημερινὴν προσευχὴ τῶν Μοναχῶν καὶ μάλιστα μὲ τὴν *μονολόγιστη εὐχὴ* «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με»¹⁶. Σὲ κάθε κόμβο ὁ Μοναχὸς κάνει τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν *εὐχὴ*.

Ἡ μέτρηση αὐτὴ τῶν κόμβων ἀποσκοπεῖ νὰ βοηθήσει τὸν Μοναχὸ νὰ συγκεντρωθεῖ καὶ νὰ ἀποκτήσει ἓνα ὀρισμένο ρυθμὸ καὶ ὄχι νὰ μετράει ἀπλῶς τὶς φορὲς ποῦ τὴν ἐπαναλαμβάνει¹⁷.

Οἱ Ἀθωνῖτες Μοναχοὶ ἐπαναλαμβάνουν τὴν προσευχὴ μὲ τὴν μέτρηση τῶν κόμβων συνήθως 12 φορὲς¹⁸ τὴν ἡμέρα, συνδυάζοντας τὴν προσευχὴ καὶ τὸ κομποσκοῖνι μὲ τὶς γονοκλυσίες.

* * *

ΤΟ ΚΟΜΠΟΣΚΟΙΝΙ τῶν Ὁρθόδοξων ὅπως καὶ τὸ κομβολόγιο τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν κατάγονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς δέχονται ὅτι εἶναι δάνειο τῶν θρησκευτῶν τῆς Ἰνδικῆς Χερσονήσου¹⁹.

Ὁ Heiler²⁰ μάλιστα πιθανολογεῖ ὅτι τὸ κομβολόγιο διαθόδηκε στὴν δυτικὴ χριστιανοσύνη μέσῳ τῶν Μουσουλμάνων, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται κἀν στὴν ὀρθόδοξη χριστιανοσύνη. Ἡ θέση αὐτὴ εἶναι μάλλον λανθασμένη, γιατί στοὺς Μουσουλμάνους ἐμφανίζε-

ται τὸ κομβολόγιο σχετικὰ ἀργὰ (9ος αἰ. μ.Χ.). Πιὸ πιθανὸ εἶναι νὰ ἀποτελεῖ μιὰ κοινὴ κληρονομία τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ βροῦμε τὴν ἀρχή.

Ἐξ ἴσου πιθανὸ εἶναι τὸ κομποσκοῖνι τῶν Ὁρθοδόξων ὅπως καὶ τὸ κομβολόγιο τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν νὰ ἔλκει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τοὺς Μοναχοὺς τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Σωζόμενος, στὴν Ἐκκλησιαστικὴ του Ἱστορία²¹, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀββᾶς Παῦλος ἐν Φέρμη τῆς Θηβαΐδος

«...πῦχετο δὲ μόνον, ὥσπερ φόρον τινὰ τριακοσίας εὐχὰς ἐκάστης ἡμέρας ἀποδιδούς τῷ Θεῷ. Ἴνα δὲ μὴ λαθὼν διαμάρτη τοῦ ἀριθμοῦ, τριακοσίας ψηφίδας τῷ κόλπῳ ἐμβάλλων, καθ' ἐκάστην εὐχὴν ψηφίδα ἐκρίπτει. Ἀναλωθέντων δὲ τῶν λίθων, δῆλον ἐγένετο τὰς ἰσαρίθμους τοῖς λίθοις εὐχὰς πεπληρῶσθαι».

Τὸ ἴδιο περιστατικὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Παλλάδιος στὸ «Λαυσαϊκὸν»²² καὶ τονίζει ὅτι γιὰ τὸν ἀββᾶ Παῦλο

«...ἔργον δὲ αὐτῷ τῆς ἀσκήσεως γέγονεν, τὸ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι. Οὗτος τετυπωμένας εἶχεν τὰς εὐχὰς τριακοσίας, τοσαύτας ψήφους συνάγων, καὶ ἐν τῷ κόλπῳ κατέχων, καὶ ρίπτων καθ' ἐκάστην εὐχὴν ἐκ τοῦ κόλπου ψῆφον μίαν...».

Στὶς δύο αὐτὲς ἀφηγήσεις ἔχουμε μιὰ σειρὰ ἀπὸ σημαντικὲς πληροφορίες χρήσιμες γιὰ τὸ θέμα τῆς προέλευσης τοῦ κομποσκοινίου.

Στὴ προσευχὴ τῶν Ἀναχωρητῶν ἐφαρμόζεται ἡ προτροπὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι» (Α΄ Θεσ. 5,17). Ὁ Ἀναχωρητὴς ἐπαναλαμβάνει τὴν προσευχὴν σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα πολλὰς φορὲς τὴν ἡμέρα, γεγονὸς ποὺ τὸν ἀναγκάζει νὰ βρεῖ τρόπους, ποὺ θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ πετύχει τὸν σκοπὸ του.

Οἱ ψηφίδες δίνουν τὴν ἀρχικὴ λύση στὸ πρόβλημά του. Μπορεῖ νὰ βρεῖ πολλὰς ἀπὸ αὐτὲς στὴν ἔρημο, ὅπου ζεῖ. Εἶναι σκορπισμένες γύρω του καὶ τὸ μόνον ποὺ χρειάζεται εἶναι νὰ τὶς συγκεντρώσει.

Ἡ μέτρηση τῶν ψηφίδων βέβαια μπορεῖ νὰ καταστεῖ πρόβλημα, γιὰ τὴν ἀναγκάζει νὰ ἐπαναλαμβάνεται συχνά. Ἐνα ἐπιπλέον πρόβλημα ἴσως θὰ ἀποτελοῦσε καὶ ἡ φύλαξη τῶν ψηφίδων.

Ἡ λύση ποὺ σκέφτηκε ὁ ἀββᾶς Παῦλος τὸν βοηθᾷ στὴν ἀπο-

μνημόνευση τῆς προσευχῆς καὶ ἀνοίγει παράλληλα καὶ τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἐπόμενη λύση, ποὺ θὰ ξεπερνᾷ τὰ μειονεκτήματα τῆς πρώτης, διατηρώντας ὅμως τὰ θετικὰ στοιχεῖα.

Σὲ ἓνα ἀπλὸ νῆμα θὰ μποροῦσε ὁ Μοναχὸς νὰ δέσει ὅσους κόμβους ἤθελε καὶ νὰ ἀποκτήσει ἔτσι ἓνα ἀπλό, εὐχρηστο ἔργαλειο, ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε στὴν ἐπανάληψη τῆς *μονολόγιστης προσευχῆς*.

Συγκρίνοντας τὸ ἀπλό κομποσκοῖνι τῶν Ὁρθοδόξων Μοναχῶν μὲ τὸ ιδιαίτερα πολὺπλοκο καὶ πολυτελὲς κομβολόγιο τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, διακρίνουμε τὴν ἔμφαση ποὺ δίνουν οἱ Ὁρθόδοξοι Μοναχοὶ στὴν λειτουργικότητα τοῦ κομποσκοινοῦ καὶ ὄχι στὸ κομποσκοῖνι αὐτὸ καθεαυτό.

Τὸ ὑλικὸ δὲν αὐτονομεῖται οὔτε λατρεύεται, ἀπλῶς ἀποτελεῖ ἓνα *ἐργαλεῖο* ποὺ βοηθᾷ στὴν προσευχή.

Ἡ ἀπλότητα ὅμως κυριαρχεῖ καὶ στὴν προσευχή. Ἡ ἐπίκληση «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με» περιέχει ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ²³. Ἀνεξάρτητα ἂν ἀργότερα ἐμπλουτίστηκε καὶ παρουσιάζεται καὶ σὰν «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ Θεοῦ, ἐλέησόν με», διαφαίνονται τὰ δύο χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς προσευχῆς: α) ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ ἡ ἐπίκληση ποὺ γίνεται στὸν Χριστὸ καὶ β) ἀπὸ τὴν ἄλληλ ὁ χριστολογικὸς χαρακτήρας τῆς προσευχῆς²⁴.

Στὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα φαίνεται καὶ ἡ βιβλικὴ σφραγίδα τῆς προσευχῆς. Γιὰ τὴν πρώτη Χριστιανικὴ Κοινότητα πηγὴ σωτηρίας ἀποτελεῖ ἡ *ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου*, δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀναγνώριση δηλαδὴ τῆς σωτηριώδους παρουσίας του: «πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται...» (Ρωμ. 10,13)²⁵.

Γι' αὐτὸ καὶ στὴν λατρευτικὴ Σύναξή της, ἡ πρώτη Κοινότητα ὁμολογεῖ «...ὅτι ἐὰν ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ...» (Ρωμ. 10,9).

Ἡ *ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου* εἶναι τόσο σημαντικὴ, ὥστε καθίσταται πλέον συνώνυμη τοῦ *Χριστιανὸς* ἢ ἀκριβέστερα εἶναι ἡ πρώτη περιγραφὴ-ὀνομασία τοῦ Χριστιανοῦ.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος, στὸν χαιρετισμὸ του στὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή, ἀφοῦ χαιρετίζει τοὺς Κορινθίους, ἀπευθύνεται «πᾶσι

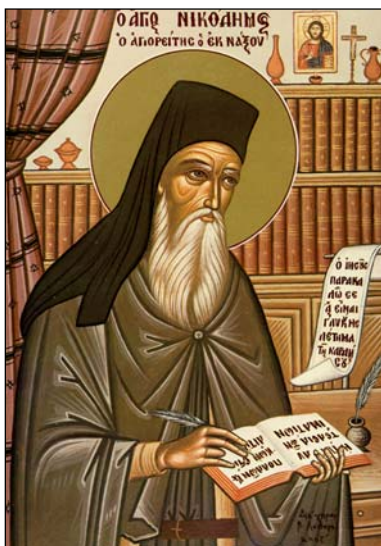
τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν...» (Α΄ Κορ. 1,2) δηλαδὴ στοὺς κατοπινὰ ὀνομασθέντες Χριστιανούς.

* * *

ΑΥΤΗ ἡ Παράδοση τῶν πρώτων Χριστιανῶν συνεχίζεται κατὰ κάποιον τρόπο μέχρι σήμερα.

Στὴν Ἀθωνικὴ Πολιτεία, ἡ Παράδοση αὐτὴ συνδέθηκε ιδιαίτερα μὲ τὸ κομποσκοῖνι καὶ τὴν *μονολόγιστη εὐχή*.

Αὐτὸ τὸ βλέπουμε καὶ μέσα ἀπὸ ἓνα περιστατικὸ ἀπὸ τὴν ζωὴ τοῦ ἁγίου Νικόδημου τοῦ Ἀγιορείτη τὸ ὁποῖο καὶ παραθέτουμε:

«...Ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἐργασίας του εἰς τινὰ Βιβλιοθήκην Μονῆς, διενευκτέρευσεν ὁ Ἅγιος εἰς ἓνα Κελλίον Ἰβηρικόν, ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς μετ' Ἀγρυπνίας.

“Καλῶς ὠρίσατε διδάσκαλε νὰ συνεωρτάσωμεν”, τὸν ὑπεδέχθησαν οἱ Μοναχοί. Ὅταν ἔφθασεν ἡ ὥρα τῆς Ἀγρυπνίας καὶ ἤτοιμάσθησαν τὰ βιβλία τῆς ψαλμωδίας, ὁ διδάσκαλος λέγει: “Πατέρες, εἶναι πολὺ καλλίτερον τὸ κομβοσκοῖνι ἀπὸ τὰς ψαλμωδίας, διότι κατὰ τὸν οὐρανοφάντο-

ρα Μ. Βασίλειον, αἱ ψαλμωδίαὶ ἐπενοήθησαν διὰ τοὺς νενεκρωμένους τὰ ἦθν’”.

Τότε καλά, διδάσκαλε, ἄς ἀρχίσωμε τὸ κομβοσκοῖνι· καὶ ἐκ περιτροπῆς τοὺς εὗρεν ἡ πρωΐα. Περαιτωθείσης τῆς Ἀγρυπνίας, ὁ διδάσκαλος δηλοῖ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Κελλίου, ὅτι “ποτὲ δὲν ἠσθάνθη τόσων εὐχαρίστησιν ἐκ τῆς προσευχῆς, ὅσων ἐκείνην τὴν νύκτα μαζύ τους μὲ τὸ κομβοσκοῖνι καὶ τὸ ‘Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ Υἱὲ τοῦ Θεοῦ ἐλέησον ἡμᾶς’”.

Καὶ εἶχεν ἀσφαλῶς δίκαιον, ὁ θεῖος Πατήρ, ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἄγγελοι λατρεύουν τὸν Θεὸν μὲ ἓνα μονολεκτικὸν “ἀλληλούϊα”»²⁶.

* * *

ΑΠΟ τὴν Ἀθωνικὴ Πολιτεία ἡ χρῆσις τοῦ κομποσχοινίου ἐπεκτάθηκε καὶ στοὺς λαϊκοὺς.

Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ συμβουλὲς τοῦ γνωστοῦ Ἰσαπόστολου καὶ Ἐθνομάρτυρα Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ, ὁ ὁποῖος στὶς Διδασχῆς του προτρέπει τοὺς Χριστιανοὺς, κυρίως τοὺς λαϊκοὺς νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ κομποσχοῖνι ὅταν προσεύχονται.

Λέγει χαρακτηριστικά:

«Τώρα εἰς τὸ τέλος σᾶς συμβουλεύω νὰ κάμετε ὅλοι σας ἀπὸ ἓνα κομπολόγι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παιδιὰ καὶ κορίτσια καὶ νὰ ἔχει ἑκατὸν τρία σπυριά καὶ νὰ τὸ κρατῆτε μὲ τὸ ἀριστερὸν χέρι καὶ μὲ τὸ δεξιὸν νὰ σμίγῃς τὰ τρία σου δάκτυλα, νὰ κάνης τὸν σταυρὸν σου καὶ νὰ λέγῃς: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, διὰ τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, ἐλέησον με τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ἀνάξιον δοῦλόν σου». Μέσα εἰς τὸ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ» θεωρεῖται ἡ Ἁγία Τριάς, ὁ Θεός, ἡ ἔνσαρκος Οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ μας, ἡ Δέσποινά μας ἡ Θεοτόκος καὶ πάντες οἱ Ἅγιοι»²⁷.

Ὁ Ἅγιος Κοσμάς τοὺς προτρέπει μάλιστα:

«Καὶ ἂν ἠμπορῆτε, τὸ ἡμερόνυκτο νὰ κάμετε καὶ πενήντα καὶ ἑκατὸ κομποσχοίνια²⁸, καλὸν καὶ ἅγιον εἶναι ἔργον. Καὶ νὰ προσεύχεσθε πάντοτε τὴν αὐγὴν καὶ τὸ βράδυ καὶ μάλιστα τὸ μεσόνυκτον ὅλον ὅπου εἶναι ἡσυχία»²⁹.

Στὶς προτροπές του πρὸς τοὺς λαϊκοὺς νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ κομποσχοῖνι, φαίνεται ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς νὰ προτιμᾷ τὸν ὄρο «κομπολόγι - κομβολόγι» ἀπὸ τὸν ὄρο «κομποσχοῖνι».

Αὐτὸ φαίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προηγούμενες παραθέσεις τῶν

Διδαχῶν του, καὶ στοὺς ἀκόλουθους λόγους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἅγιος καλεῖ τοὺς Χριστιανοὺς νὰ προσευχηθοῦν:

«Τώρα τί ἔχομε νὰ κάμωμε, Χριστιανοί μου; Ἔχετε σταυρούς, κομβολόγια; Σηκωθῆτε ἐπάνου καὶ κρατεῖτέ τα ὑψηλὰ εἰς τὰ χέρια σας νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Χριστὸν νὰ τὰ εὐλογήσῃ...».

Σὲ ἄλλο σημεῖο:

«Φυλάττετε τοὺς σταυρούς, Χριστιανοί μου, καὶ βάλετε τὰ κομπολόγια εἰς τὸν λαιμό σας, εἰς βοήθειαν ψυχικὰ καὶ σωματικά...».

Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, λοιπόν, δίνει τὴν ἐντύπωση, ὅτι συνδέει τὸν ὄρο «κομπολόγι» μὲ τοὺς λαϊκοὺς, καὶ ἐπιφυλάσσει τὸν ὄρο «κομποσχοῖνι» γιὰ τοὺς Μοναχοὺς. Δίδεται ἔτσι ἡ ἐντύπωση ὅτι θεωρεῖ αὐτὰ τὰ *ἀντικείμενα* διαφορετικά.

Ἀντίθετα, ὅταν ἀναφέρεται στὴν χρῆση τῶν δύο αὐτῶν *ἀντικειμένων*, τὰ θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἴδια. Γι' αὐτό, ὅταν θέλει νὰ προτρέψει τοὺς λαϊκοὺς νὰ ἐπαναλαμβάνουν πολλὰς φορὰς τὴν προσευχὴ μὲ τὸ «κομβολόγι - κομπολόγι», χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφραση «κάνω τόσα κομποσχοῖνια», μιὰ ἔκφραση ποὺ εἶναι περισσότερο γνωστὴ καὶ οἰκεία στοὺς Μοναχοὺς.

* * *

ΤΟ ΚΟΜΠΟΣΚΟΙΝΙ λοιπόν, αὐτὸ τὸ ἀπλὸ *ἐργαλεῖο*, βοηθᾷ τοὺς Μοναχοὺς στὴν αὐτοσυγκέντρωση καὶ στὴν καθημερινὴ προσευχή τους.

Ἡ ἐπέκταση τῆς χρήσης τοῦ κομβοσχοινίου καὶ στοὺς λαϊκοὺς, ὅπως ἐπισημάναμε στὴν ἀρχή, ἂν συνδυαστεῖ καὶ μὲ τὴν *ἐπίκληση τοῦ Κυρίου* γιὰ ἄμεση βοήθεια στὰ ποικίλα προβλήματα τους, θὰ βοηθήσει ἀσφαλῶς τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας νὰ ἔλθει ἀκόμη πιὸ κοντὰ στὸν Θεό, στὸν συνάνθρωπο καὶ στὸν κόσμο ὀλόκληρο.

(*) Περιοδ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», ἀριθ. 770/Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1997, σελ. 871-881. Ἐπιμέλ. ἡμετ.

1. Ἄλλες ὀνομασίες:

α) Στὰ ἰνδικὰ θρησκευτάματα λέγονται «τζεπιάν», ὀνομασία ποῦ ἔχει σχέση μὲ τὴν λέξη «ζάπα», ποῦ σημαίνει τὴν ἐπανάληψη ἱερῶν λέξεων (βλ. Σ. Δεβάρν, «Κομβολόγιον», *Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 14, σελ. 744· Μπαγ-καβάτ Γκίτα, μετ. Γ. Ζωγραφάκη, σελ. 236).

β) Στὸν Βουδδισμό τοῦ Θιβέτ ὀνομάζονται tibet-Æpren-ba ἢ ten-wa (βλ. W. Zöchler, «Rosenkranz», *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, τ. 17, σελ. 145).

γ) Στὸ Ἰσλάμ ὀνομάζονται Tesbih ἢ Tespi (βλ. W. Zöchler, *δ.π.* σ. 145).

δ) Στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὀνομάζονται Rosarium, Paternoster, Capellina, Preculae, Beatae Mariae Virginis, Corona (βλ. W. Zöchler, *δ.π.*, σελ. 145).

2. βλ. Σ. Δεβάρν, *δ.π.*, σελ. 744· W. Zöchler, *δ.π.*, σελ. 145.

3. βλ. F. Heiler, *Erscheinungsformen der Religion*, σελ. 69· G. Lanczkowski, *LexThK*, τ. XIX, σελ. 45· Σ. Δεβάρν, *δ.π.*, τ. 14, σελ. 744.

4. βλ. A. Bertholet, *Wörterbuch der Religionen*, σελ. 520.

5. βλ. A. Bertholet, *Wörterbuch der Religion*, σελ. 69· G. Lanczkowski, *LexThK*, τ. XIX, σελ. 45· Σ. Δεβάρν, *δ.π.*, τ. 14, σελ. 744.

6. Ἀναλυτικὰ βλ. G. Lanczkowski, *δ.π.*, σελ. 45· Σ. Δεβάρν, *δ.π.*, σελ. 744 ἔξ· W. Zöchler *δ.π.*, σελ. 145 ἔξ.

7. Ἀναλυτικὰ βλ. G. Lanczkowski, *δ.π.*, σελ. 45· Σ. Δεβάρν, *δ.π.*, σελ. 744 ἔξ· W. Zöchler, *δ.π.*, σελ. 145 ἔξ. Εἰδικὰ γιὰ τὸ Σουφικὸ dhirk, τὴ συνεχῆ δηλαδὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν χρῆση τοῦ κομβολογίου στὸ Ἰσλάμ, βλ. Ἄ. Γιαννουλάτου, *Ἰσλάμ*, σελ. 190 κ.ἔξ. Γιὰ τὴν χρῆση τοῦ κομβολογίου καὶ τῶν 99 ὀνομάτων τοῦ Θεοῦ βλ. A. Schimmel, *Mystische Dimensionen des islam*, σελ. 252 ἔξ.

8. Ὁ Ruzbihan *BAQLI*.

9. A. Schimmel, *δ.π.*, σελ. 245 ἔξ. Ἄλλες παρόμοιες περιγραφὲς Σούφι γιὰ τὴν χρησιμότητα ἢ μὴ τοῦ κομπολογίου βλ. στὸ ἴδιο, σελ. 168-169· 222-223.

10. *Δευτ.* 6,4-9: «Ἄκουε, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριος εἷς ἐστίν· καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου καὶ ἔσται τὰ ρήματα ταῦτα, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον, ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν τῇ ψυχῇ σου· καὶ προβιβάσεις αὐτὰ τοῦς υἱοῦς σου καὶ λαλήσεις ἐν αὐτοῖς καθήμενος ἐν οἴκῳ καὶ πορευόμενος ἐν ὁδῷ καὶ κοιταζόμενος καὶ διανιστάμενος· καὶ ἀφάψεις αὐτὰ εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρός σου, καὶ ἔσται ἀσάλευτον πρὸ ὀφθαλμῶν σου· καὶ γράψετε αὐτὰ ἐπὶ τὰς φιλίας τῶν οἰκιῶν ὑμῶν καὶ τῶν πυλῶν ὑμῶν».

Μέσα στὰ φυλακτήρια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *Δευτ.* 6, 4-9, ἦταν τοποθετημένες περγαμνὲς μὲ τὰ χωρία τῆς *Ἐξ.* 13,3-10, 11-16 καὶ τοῦ *Δευτ.* 11,13-21.

11. Γιὰ τὶς παραλλαγὲς τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κομβολογίου, τὶς ἀντίστοιχες ὀνομασίες του, ποῦ εἶναι ἀρκετὲς (π.χ. τὸ δομινικανικὸ κομβολόγιο, τὸ συνηθισμένο -rosario, τὸ μεσσαῖο, τὸ μικρὸ, τὸ ἀγγελικὸ ροσάριο - Rosarium angelicum, capellaria-corona), καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει χρῆση του, βλ. ἀναλυτικὰ W. Zöchler, *δ.π.*, σελ. 146-150.

12. Κατὰ τὴν ναυμαχία αὐτὴ ὁ συμμαχικὸς στόλος τῆς Βενετίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ πάπα Πίου τοῦ Ε' νίκησε κατὰ κράτος τὸν τουρκικὸ στόλο. Ἦταν ἡ πρώτη νίκη χριστιανικῶν δυνάμεων κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν καὶ πολὺ

σημαντική, γιατί απέδειξε ότι οί Τοῦρκοι δὲν ἦσαν ἀπίττητοι. Ἡ λαμπρὴ αὐτὴ νίκη ἀποδόθηκε στὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς τοῦ κομπολογίου. Βλ. περισσ. W. Zöchler, *ὁ.π.*, σελ. 149.

13. Βλ. W. Zöchler, *ὁ.π.*, σελ. 150· F. Kattenbusch, *Lehrbuch*, σελ. 535.
14. Στὸ Ἅγιο Ὅρος οἱ Μοναχοὶ κατασκευάζουν κομποσκοίνια καὶ ἀπὸ τὸ ἀποξηραμένο ἄνθος ἑνὸς φυτοῦ, ποῦ εἶναι γνωστὸ ὡς τὸ «δάκρυ τῆς Παναγιάς». Βλ. «Τὸ κομποσκοῖνι. Σκέψεις ἑνὸς Ἀγιορείτου Μοναχοῦ», (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «*Ἀγιορείτικη Μαρτυρία*» τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἐνροποτάμου, τ. 12-13, σελ. 155, 1991), Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 8.
15. Κάθε κόμβος πλέκεται ἐπὶ ἑννέα φορὲς καὶ συμβολίζει τὰ ἑννέα ἀγγελικὰ Τάγματα ἢ, σύμφωνα μὲ ἄλλη προφορικὴ παράδοση τῶν Μοναχῶν, κάθε κόμβος πλέκεται ἐπὶ ἑπτὰ φορὲς καὶ συμβολίζει τὰ ἑπτὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.
16. Ἐπίσης, μὲ τὴν εὐχὴν «Ἵπεραγία Θεοτόκε πρόσβευε ὑπὲρ ἡμῶν» ἢ μὲ τὴν εὐχὴν πρὸς ἓνα Ἅγιο «Ἄγιε/Ἀγία... πρόσβευε ὑπὲρ ἡμῶν». Ἡ εὐχὴ πρὸς τὸν Ἅγιο ἐπαναλαμβάνεται στὴν χάντρα τοῦ κομποσκοίνιου.
17. Γιὰ περισσότερα, βλ. Ἐπισκ. Διοκλείας Ware, *Ἡ Δύναμιν τοῦ ὀνόματος*, σελ. 27-29. Ὁ συγγραφέας γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐπανάληψης τῆς *εὐχῆς*, μεταξὺ ἄλλων, παραθέτει (*ὁ.π.*, σελ. 28) καὶ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἐπισκόπου Ἁγίου Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, ποῦ εἶναι διαφωτιστικὴ:
«Μὴ σὲ πειράζει τὸ πόσες φορὲς λὲς τὴν εὐχή. Ἄς εἶναι τούτη ἡ μοναδική σου ἔγνοια: νὰ ξεπνθήσει ἀπὸ τὴν καρδιά σου μὲ αὐξανόμενη ὀρμή, σὰν πηγὴ ζωντανοῦ νεροῦ. Ἀποδίωξε ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα σου κάθε σκέψη γιὰ ποσότητα...».
18. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαναλήψεων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν *Κανόνα* τοῦ Γέροντα καὶ ποικίλλει ἀπὸ Μονὴ σὲ Μονή.
19. Βλ. K. Nitzschke, «Rosenkranz», *Evangelisches Kirchenlexikon*, σελ. 629· A. Bertholet, *Wörterbuch der Religionen*, σελ. 520· τὴν ἴδια πιθανότητα ὑποστηρίζει καὶ ὁ F. Heiler, *Erscheinungsformen der Religion*, σελ. 69.
20. *Ὅ.π.*, σελ. 69.
21. Migne, PG 67, 1377D. 1380A.
22. «Πρὸς Λαῦσον Ἱστορίαν», Migne, PG 34, 1068 B-C.
23. Γιὰ νὰ δοῦμε ἀπὸ πόσο παλιὰ ἴσχυε ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς ἀπλότητας, θὰ ἀναφέρουμε τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Ἀββᾶ Μακαρίου ποῦ παραθέτει ὁ J. Meyendorff (τοῦ ἰδίου, *Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, σελ. 33):
«Πρώτησαν κάποτε τὸν Ἀββᾶ Μακάριο: “Πῶς πρέπει νὰ προσευχόμαστε;” Ὁ Γέροντας ἀπάντησε: “Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ χάνεσαι στὰ λόγια. Εἶναι ἀρκετὸ ν’ ἀπλώσεις τὰ χέρια καὶ νὰ πεῖς: *Κύριε, ὅπως θέλεις καὶ ὅπως ξέρεις ἐλέησόν με.* Ἄν σὲ πιέζει ἡ μάχη πές: *Κύριε, βοήθα!* Αὐτὸς ξέρει τί χρειάζεσαι καὶ θὰ σὲ ἐλεήσει”».
- Μετὰ τὴν παράθεση ὁ J. Meyendorff (*ὁ.π.*, σελ. 33) ἐκφράζει τὴν ἀποψη ὅτι: «Ἡ πρωταρχικὴ μορφή τῆς “Προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ” φαίνεται λοιπὸν πὼς εἶναι τὸ “Κύριε ἐλέησον” καὶ ποῦ ἡ μόνιμη ἐπανάληψή του στὶς ἀνατολικὰς λειτουργίες ἀνάγεται ὡς τοὺς Πατέρες τῆς Ἐρήμου».
24. Ὁ J. Meyendorff, *ὁ.π.*, σελ. 31, σημειώνει τὴν τεράστια σημασία τοῦ τελευταίου στοιχείου, ποῦ τὸ περιέλαβε ἡ Ὁρθόδοξη Μοναχικὴ Παράδοση στὴν

ἀδιάλειπτη *νοερὴ προσευχή*, διορθώνοντας τὸν Εὐάγριο Ποντικὸ († 399 μ.Χ.), ποὺ δὲν ἀναφέρονταν στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ. Ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δόθηκε χριστολογικὴ διάσταση στὴν *νοερὴ προσευχή*.

25. Ἡ Χριστιανικὴ Κοινότητα, ὁμολογώντας τὰ παραπάνω, στὴν οὐσία ξαναδι-
άβασε τὸν Προφήτη Ἰωὴλ καὶ τὴν ρήση του, ὅτι κατὰ τὴν *Ἡμέρα τοῦ*
Κυρίου, δηλαδὴ κατὰ τοὺς ἔσχατους χρόνους, «...καὶ ἔσται πᾶς γὰρ ὃς ἂν
ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται...» (Ἰωὴλ 3,5) καὶ εἶδε πλέον τὴν
ρήση τοῦ Προφήτη νὰ ἐκπληρώνεται στὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ.
26. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης*, σελ.
262-263.
27. Βλ. Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, *Διδαχὴ Ε΄* (ἔκδ. Ἰ. Μενούνου, σελ. 273).
28. Ἐννοεῖ νὰ «γυρίσουν», νὰ ὀλοκληρώσουν τὴ μέτρηση τῶν κόμβων τοῦ
κομποσχοινίου καὶ νὰ τὴν ἐπαναλάβουν πενήντα καὶ ἑκατὸ φορές.
29. Βλ. Ἰ. Μενούνου, *ὁ.π.*, σελ. 274.